# Lucrarea tainică a Duhului lui Dumnezeu în Legea Veche și în iudaismul intertestamentar*

**Drd. Cristiana Sporea****

**Abstract**: In this study, we will deal with "The Secret Work of the Spirit of God in the Old Testament and in Inter-testamentary Judaism". The study is made up of five parts. The first part deals with the mysterious dynamics of Elohim, full of love and tenderness for the world that is about to be created. In the second part, we emphasized that the Spirit is the one to give life, to create every living being, to renew the face of the earth and that he is present and active in the second creation. In the third part, we referred to three verses of the prophet Isaiah, where ruah YHWH indicates the promised messianic king. In the two subsections, starting from Isaiah 11,1-10, we talked about the rod that shall come forth out of the stem of Jesse and about the spirit upon the servant of YHWH, a text the evangelist Matthew applies to Jesus of Nazareth. In the fourth chapter, the spirit coming from the Holy One is indicated, the spirit that makes its recipient holy. Finally, the fifth part of the study, referring to the Judaic world in the time of Jesus Christ, points out that the Spirit of God is given to the Messiah as a force to fulfil his mission.

**Keywords**: ruah, creation, wisdom, Ebed Yahve, sanctity

## Introducere

În textul Bibliei ebraice, cuvântul רוּחַ, *ruaḥ*, un substantiv feminin, apare de 389 de ori; de 136 referindu-se la Dumnezeu[1]. Cuvântul – poate un termen onomatopeic care imită *zgomotul vântului* care trece fluierând sau *respirația greoaie* – indică, în accepțiunea sa fundamentală, *aerul în mișcare*, *aerul mișcat*, deci *vântul*, pentru a

---

* Lucrare întocmită sub coordonarea Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Chirilă, care și-a dat acordul pentru publicarea ei.

** Doctorandă la Școala Doctorală de Teologie ,,Isidor Todoran", Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, email: sporeacristiana@yahoo.com

[1] „O privire asupra datelor statistice arată că *ruah* se deosebește de *nefeš* și de *bâśâr* din două motive. Mai întâi pentru că *ruaḥ* desemnează mai ales o forță a naturii, vântul, mai precis în 113 cazuri dintr-un total de 389 (378 ebr., 11 aram.) locuri în care apare termenul. În al doilea rând, *ruaḥ* se referă cel mai des la Dumnezeu (de 136 de ori), iar la oameni, animale și idoli (de 129 de ori), circa 35 la sută din utilizarea sa, în timp ce *nefeš* și *bâśâr* sunt folosite cu referire la Dumnezeu, primul în circa 3 la sută din cazuri, al doilea niciodată" - cf. Hans Walter Wolff, „Ruaḥ - L'uomo dotato di potenza", în: *Antropologia dell'Antico Testamento*, Queriniana, Brescia, 2002, p. 48.

desemna apoi *suflul*, *respirația* care iese din gură și în fine *duhul* atât al animalelor cât și al oamenilor. Termenul *ruaḥ* poate să indice și o forță, o inspirație, o prezență misterioasă. Dincolo de acestea, *ruaḥ* este mereu un instrument al lui Yhwh. Simbolul vieții, *ruaḥ*, este un concept atât teologic cât și antropologic. Noțiunea este așadar foarte amplă și nu are coordonate precise.

Pentru Henri Cazelles, semnificația primară a termenului *ruaḥ* este legată mai degrabă de ideea de „a fi spațios". O cercetare filologică și comparația cu alte limbi semitice – cum ar fi siriana, aramaica, akkadiană – confirmă că rădăcina înseamnă „spațiu, atmosferă, lărgire, expansiune, amplificare". Sensul primar al rădăcinii indică așadar „spațiul atmosferic dintre cer și pământ care poate să fie calm și agitat". Din această primă semnificație derivă diferite concepte; în limba ebraică sunt trei substantive: *réwaḥ*, distanță sau „spațiu, eliberare, mângâiere"[2]; *reaḥ*, spațiu parfumat; *ruaḥ*, spațiul neutru, în care omul ajunge la viață prin respirația sa. La originea Bibliei, așadar, „*ruaḥ* este mediul vital în care oamenii și animalele acced la viață datorită *nefesh*-ului lor personal". Pornind de la acest sens fundamental, semnificația lui *ruaḥ* s-a diversificat, indicând: a) *cele patru puncte cardinale* ale spațiului care-l orientează pe om pe pământ; b) *vântul* ca fenomen fizic; c) caracterul, dispozițiile, *duhul* omului; d) *ruaḥ* al lui Yhwh, duhul său: nu este vorba despre un element al psihologiei divine, ci o putere de care se folosește Dumnezeu. Este acest dar – ca o putere supraomenească și cosmică – pe care Dumnezeu îl va trimite asupra oamenilor aleși de el pentru a conduce și pentru a salva poporul său. Semnificația termenului, evidențiată de Cazelles, este de mare interes teologic; sensul primar a rădăcinii ebraice – *mediu vital de unde provine viața* – exprimă deja un aspect esențial, atât de bogat în rezonanțe, legat de ceea ce va fi Duhul Sfânt în Biserică[3].

În Vechiul Testament, ideea de *Duh Sfânt* nu este încă definită pe deplin în identitatea sa specifică. Dar poate că Duhul Sfânt nu poate să fie definit. Datorită caracteristicii sale de *suflu*, de *respirație*, Duhul se sustrage definițiilor și asocierilor. Piero Coda afirmă: „*ruah*, *pneûma*, *spiritus* desemnează în același timp pe Dumnezeu sau Divinul în natura sa cea mai proprie, greu perceptibilă și trascendentă[4]".

În Sfânta Scriptură, expresia *Duh Sfânt* – ce poate fi tradusă și cu *Duh de Sfințenie* – este foarte rară: o întâlnim de fapt doar de trei ori în Biblia ebraică. Acestor trei ocurențe li se adaugă alte două în traducerea greacă a Septuagintei, mai exact în Cartea Înțelepciunii. Înainte de a ajunge la triumful Duhului caracteristic teologiei pauline și ioaneice, este necesar să ne adresăm reflecției veterotestamentare în care noțiunea apare și crește de la o carte la alta. Să îndreptăm acum atenția noastră asupra primelor versete din cartea Facerii pentru a întâlni *Duhul lui Dumnezeu* care plutește – ca un

[2] Bernd Jochen Hilberath, Giacomo Canobbio, *Pneumatologia*, Queriniana, Brescia, 1996, pp. 29-34. cit. da Alessandro Clemenzia, „Teologia dello Spirito Santo: alcune riflessioni alla luce del carisma dell'unità", în: *Sophia. Ricerche su i fondamenti e la correlazione dei saperi*, 2 (2016), p. 241.

[3] Jean Galot, *L'Esprit Saint, personne de communion*, Parole et silence, Saint-Maur, 1997, pp. 81-84.

[4] Piero Coda, „Il soffio della vita. Tra Dio, l'uomo e il cosmo", în: *Nuova Umanità*, XXVI, 2 (2004), p. 146.

vultur (cf. *Dt* 32, 11) sau un porumbel – peste apele primordiale. Este de fapt prima mențiune a termenului *ruaḥ* în Biblie.

## Ruaḥ a lui Elohim prezent în creație

Prima pagină biblică se deschide cu un scenariu primordial. Înainte de creația pe care o va face Dumnezeu doar prin Cuvântul său, în *Fac* 1, 2 este menționată prezența *Duhului lui Dumnezeu*:

> La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul.
> Și pământul era netocmit și gol. Întuneric era deasupra adâncului și *Duhul lui Dumnezeu* (רוּחַ אֱלֹהִים - πνεῦμα θεοῦ) *Se purta pe deasupra apelor* (*Facerea* 1, 1-2).

Versetul este ambiguu și dă posibilitatea a două lecturi diferite care arată cât de încet a ieșit la iveală puterea Duhului în istoria mântuirii: de fapt, este nevoie de o cale lungă până la apariția Duhului. Preluând miturile orientale, autorul biblic exprimă realitatea nimicului cu diferite expresii. *Pământul era netocmit și gol*: ebraica folosește un termen onomatopeic, *tohu vabohu*. Aici există tentativa lingvistică de a evoca începutul universului creat nu într-un mod abstract, ci cu un termen care evocă în mod sonor această impresie de nimic, de deșert. *Întunericul era deasupra adâncului*: limba ebraică folosește cuvântul *tehom*. În cosmogoniile babiloniene termenul o evocă pe *tiamat*, o divinitate negativă ucisă de zeul învingător Mardouk pentru a crea lumea. Versetul biblic continuă: și *ruaḥ al lui Elohim se purta pe deasupra apelor*. Duhul este prezentat în text cu un verb care face aluzie la ceva volatil, care se învârtește deasupra, pe suprafața apelor. Prin termenul *ape* se înțelege imensa întindere a bazinului oceanic survolat de către Duh, asemănătoare unei păsări sau a vântului. Imaginea este bogată în semnificații prin spectrul semantic larg al cuvântului *ruaḥ* care desemna – după cum am văzut – duhul și vântul, suflul și respirația, dar și spațiul vital. Cadrului oferit mai sus i se adaugă un element negativ ulterior: *apele*, văzute ca vârtej care distruge totul. De fapt, în lumea antică marea este simbolul forțelor ostile ale răului. Pe aceste elemente negative plutește *suflul*, *vântul* lui Dumnezeu Creatorul: din acest nimic, din acest gol, Dumnezeu, prin Cuvântul său, va da viață creaturilor. Dumnezeu trimite Duhul său ca „un principiu dinamic și creator”[5], și creează prin Cuvântul său. *Ruaḥ*, ca vânt, „este creatura lui Dumnezeu și semn al maiestății sale creatoare a lumii”, dar se identifică și cu suflarea lui Yhwh[6], adică cu „o putere divină și personală care acționează creând”[7]. Cu Piero Coda, putem afirma că „începutul, istoria și destinul vieții, în om și în lume sunt legați de Suflarea Duhului[8]”.

---

[5] Cf. articolul «πνεῦμα», în: *Grande lessico del Nuovo Testamento.*, vol. X, Paideia, Brescia, 1975, col. 866.

[6] „רוּחַ *ruah* spirito” în: H.W. Wolff, „Ruaḥ - L'uomo dotato di potenza”, col. 659.

[7] Cf. articolul «πνεῦμα», *Grande Lessico del Nuovo Testamento*, vol. X, Paideia, 1975, col. 867.

[8] P. Coda, „Il soffio della vita. Tra Dio, l'uomo e il cosmo”, p. 146.

Cealaltă interpretare a lui *ruaḥ a lui Elohim* este, însă, negativă și este legată de o caracteristică a limbii ebraice care nu are sufixuri pentru a exprima superlativul. Pentru a spune *optim* limba ebraică va spune *bun*, *bun – tob* – sau *foarte bine – tob meod*. Pentru a spune *preasfânt* va spune: *sfânt, sfânt, sfânt*. Un alt mod de a exprima superlativul este următorul: pentru a desemna cântecul cel mai înalt, mai sublim, mai nobil, ebraica va spune: *cântarea cântărilor*. Pentru a exprima golul absolut, autorul cărții Qohèlet-Ecclesiastul va vorbi despre *deșertăciunea deșertăciunilor*. Pe lângă acestea, un al treilea mod pentru a forma superlativul este acela de a adăuga numele divinității. În acest caz, expresia *ruaḥ a lui Elohim*[9] ar putea indica un *vânt vijelios*, un *vânt primordial foarte puternic*. Făcând o astfel de lectură, versetul ar pune în scenă diferitele elemente care reprezintă nimicul primar: prima semnificație a versetului biblic ar fi deci cu totul negativă. Aceasta nu ar fi o prezență a Duhului, ci doar aceea a unui vânt impetuos.

Imaginea vântului impetuos și a vârtejului se folosește pentru a exprima puterea, libertatea și transcendența Duhului divin. Vântul este de fapt prin excelență – în Biblie dar și în natură – expresia unei puteri copleșitoare și de nestăvilit. Acesta este capabil să „zguduie munții și să crape pietrele" (1Re 19, 10), să ridice valurile până la cer și să le cufunde până în adâncuri (cf. Ps 107,25-26)"[10].

În Biblie există însă o tradiție de lectură care face trimitere la Duhul lui Dumnezeu prezent la creație: aceasta confirmă pertinența primei interpretări. Mă limitez la a cita două texte biblice foarte sugestive. În *Psalmul* 103 – un fel de cântec al ființelor, poate o poezie dedicată Dumnezeului Soare (Aton), împrumutată de la Egiptul Antic – în versetele 30-31 citim:

> lua-vei lor *ruaḥ* (*suflarea*), și se vor sfârși și în țărână se vor întoarce;
> Trimite-vei *ruaḥ* al Tău (*duhul*) și se vor zidi și vei înnoi fața pământului.

În acest fragment, în timp ce se spune că *ruaḥ* al omului (și al fiecărei făpturi) depinde de Dumnezeu, se afirmă și că *Duhul* lui Dumnezeu creează fiecare ființă vie, reînnoind fața pământului. *Ruaḥ* „nu definește respirația "normală" care face parte din viața omului"; în acest sens, limba ebraică folosește termenul *nᵉšāmā*. Cuvântul definește mai degrabă „la origini suflarea înțeleasă din punctul de vedere al vitalității dinamice"[11]. Acest verset din *Psalmul* 103 este un fragment foarte frumos despre Duhul[12] lui Dumnezeu care creează, reînnoiește și continuă să mențină în viață universul creat în toată splendoarea sa.

Al doilea text este luat din capitolul 34 al Cărții lui Iov:

---

[9] H.W. Wolff, „Ruaḥ - L'uomo dotato di potenza", col. 657.

[10] Romano Penna et alii, *Temi teologici della Bibbia*, San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 2010, p. 1333.

[11] H.W. Wolff, „Ruaḥ - L'uomo dotato di potenza", col. 661.

[12] Un alt psalm cântă: «*Duhul Tău cel bun să mă povățuiască la pământul dreptății*» (*Ps* 142,10).

> Dacă El (Dumnezeu) ar lua înapoi la Sine *duhul Său* (*ruaḥ*) și *suflarea Sa* (*nᵉšama*), toate făpturile ar pieri deodată și omul s-ar întoarce în țărână (v. 14-15).

Dacă Dumnezeu retrage Duhul său și suflarea sa, omul se întoarce la nimic, la țărână. Autorul afirmă aici că Duhul Sfânt este cel care susține omul și fiecare creatură vie. Duhul este pentru Israel „Suflarea de viață„ se revarsă asupra feței și, prin gura sa, este inhalată de nările omului, alcătuit din țărâna pământului, care astfel devine „o ființă vie" (*Facerea* 2,7)[13]".

Imaginea respirației, a suflării și a adierii ușoare, ajută […] la a exprima bunătatea, delicatețea, tăcerea și imanența Duhului lui Dumnezeu. Suflarea este ceea ce e cel mai "intim", mai vital și mai personal în om (cf. 1 *Cor* 2,11)"[14].

Autorul Cărții înțelepciunii lui Solomon afirmă la rândul său: „*Duhul Tău cel fără stricăciune este în toate"* (*Înț* 12,1).

Sfântul Vasile cel Mare – citând *Psalmul* 32,6 care cântă: „Cu *Cuvântul Domnului* cerurile s-au întărit, și cu *duhul gurii Lui* toată puterea lor" – comentează astfel:

> „Nu este vorba, așadar, de cuvântul care este mișcare a aerului cu sens, realizată de aparatul fonator, nici de suflul care este respirația gurii, realizată de organele respiratorii, ci de Cuvântul care era la început la Dumnezeu și care este Dumnezeu. Iar suflare din gura lui Dumnezeu este "Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede (*In* 15, 26.)"[15].

Teologia a văzut în versetul din cartea *Facerii* 1,2 apariția discretă a Duhului lui Dumnezeu, a Duhului Sfânt deja gata să își reverse puterea în lume. În această prezență a Duhului în prima pagină biblică era ceva de o dinamicitate misterioasă, prezentă cu intensitate. Se poate intui o intenționalitate plină de iubire față de lumea care urma să fie creată. Este deja prezentă cu putere, în Duh, o dorință, un elan de iubire. Duhul se poartă peste apele dintru începuturi. Încă din aceste prime versete ale Bibliei se intuiește tandrețea lui Dumnezeu care, în Duhul, este prezentă în timpul creației și învăluie fiecare lucru.[16]

## Duhul care dă viață

După ce am comentat pe scurt fragmentul foarte sugestiv din *Facerea* 1,2 în care Duhul este ca respirația lumii, ca sufletul creației, aș vrea să evoc pe scurt un al doilea text foarte semnificativ. Este o pagină biblică de o frumusețe extraordinară de la un profet dificil, Iezechiel[17], un profet care iubește imaginile grandioase. Suntem

---

[13] P. Coda, „Il soffio della vita. Tra Dio, l'uomo e il cosmo", p. 147.

[14] R. Penna et alii, *Temi teologici della Bibbia*, p. 1333.

[15] Basilio di Cesarea, *Lo spirito santo*, vol. 106, coll. *Collana di testi patristici*, trad. Giovanna Azzali Bernadelli, Città Nuova Editrice, Roma, 1993, p. 140.

[16] Pentru acest paragraf, Patrick Laudet, *La tendresse*, vol. 12, coll. *Ce que dit la Bible sur*, Nouvelle cité, Bruyères-le-Châtel, 2015, pp. 10-11.

[17] Cartea lui Iezechiel, al cărui nume înseamnă «Dumnezeu întărește», este scrisă la persoana întâi și relatează revelațiile divine primite de profet, înainte și după cucerirea Ierusalimului prin armata lui

în prima parte a faimosului capitol 37 în care Duhul lui Dumnezeu este în acțiune. Acest fragment profetic al lui Iezechiel arată prerogativele Duhului Domnului. Este un text cunoscut și foarte prezent în imaginația colectivă:

> 1. Fost-a mâna Domnului peste mine și m-a dus Domnul cu Duhul și m-a așezat în mijlocul unui câmp plin de oase omenești, 2. Și m-a purtat împrejurul lor; dar iată oasele acestea erau foarte multe pe fața pământului și uscate de tot. 3. Și mi-a zis Domnul: „Fiul omului, vor învia, oasele acestea?" Iar eu am zis: „Dumnezeule, numai Tu știi aceasta". 4. Domnul însă mi-a zis: „Proorocește asupra oaselor acestora și le spune: Oase uscate, ascultați cuvântul Domnului! 5. Așa grăiește Domnul Dumnezeu oaselor acestora: Iată *Eu voi face să intre în voi duh* și *veți învia*. 6. Voi pune pe voi vine și carne va crește pe voi; vă voi acoperi cu piele, *voi face să intre în voi duh* și *veți învia* și veți ști că Eu sunt Domnul". 7. Proorocit-am deci cum mi se poruncise și când am proorocit, iată s-a făcut un vuiet și o mișcare și oasele au început să se apropie, fiecare os la încheietura sa. 8. Și am privit și eu și iată erau pe ele vine și crescuse carne și pielea le acoperea pe deasupra, iar *duh nu era în ele*. 9. Atunci mi-a zis Domnul: „Fiul omului, *proorocește duhului*, proorocește și *spune duhului*: Așa grăiește Domnul Dumnezeu: *Duhule*, vino *din cele patru vânturi* și suflă peste morții aceștia și *vor învia*!" 10. Deci am proorocit eu, cum mi se poruncise, și *a intrat în ei duhul* și *au înviat* și mulțime multă foarte de oameni s-au ridicat pe picioarele lor. 11. Și mi-a zis iarăși Domnul: „Fiul omului, oasele acestea sunt toată casa lui Israel". Iată ei zic:„S-au uscat oasele noastre și nădejdea noastră a pierit; suntem smulși din rădăcină". 12. De aceea proorocește și le spune:„ Așa grăiește Domnul Dumnezeu: Iată, Eu voi deschide mormintele voastre și vă voi scoate pe voi, poporul Meu, din mormintele voastre și vă voi duce în țara lui Israel. 13. Astfel veți ști că Eu sunt Domnul, când voi deschide mormintele voastre și vă voi scoate pe voi, poporul Meu, din mormintele voastre. 14. Și *voi pune în voi Duhul Meu* și *veți învia* și vă voi așeza în țara voastră și veți ști că Eu, Domnul, am zis aceasta și am făcut", zice Domnul.

*Capitolul* 37 din Cartea profetului Iezechiel este poate cel mai vechi context în care *ruaḥ* înseamnă „suflu vital". În acest a vesti oaselor uscate re-crearea lor, Domnul răspunde la plânsul poporului, redat în v. 11: „S-au uscat oasele noastre și nădejdea noastră a pierit; suntem smulși din rădăcină"[18]. Textul profetic începe cu o imagine suprarealistă: viziunea unei văi, a unei întinderi foarte mari de schelete, o mulțime enormă de oase uscate. Profetul, căruia Dumnezeu îi dă apelativul de *fiul omului*, este chemat de Domnul să profețească asupra oaselor uscate și să-l invoce pe Duhul care vine din cele patru vânturi (în ebraică este același cuvânt), adică din cele patru puncte cardinale, pentru a sufla asupra celor morți și a-i învia. Duhul este ca o mantie care se întinde peste întreaga creație: vine din cele patru *vânturi* pentru a insufla o respirație de Viață.

---

Nabucodonosor, în 587 î.Hr. Probabil și conform cronologiei cărții, revelațiile datează din anul 593 (al cincilea an al deportării lui Ioiachim, cf. 1,2) mergând până în 573 (40,1) sau în 571 (29,17), data ultimei revelații a profetului. Cf. Thomas Römer et alii, *Guida di lettura all'antico testamento*, EDB, Bologna, 2007, p. 327.

[18] Cf. Ernst Jenni et alii, *Dizionario teologico dell'Antico Testamento*, vol. II, Marietti, Torino, 1990, col. 663.

Cardinalul Gianfranco Ravasi evidențiază, în pasajul profetic, trei tipuri diferite de *re-creație*:

> 1. profetul, exilat în Babilon, vestește prima temă: *renașterea națională* a poporului;
>
> 2. dar textul subliniază și o *re-creație spirituală* mai profundă, exprimată în cuvintele *„eu sunt Domnul"*; Domnul va încheia cu poporul său un nou legământ; în capitolul precedent găsim această afirmație: „Vă voi da *inimă nouă* și *duh nou* vă voi da; voi lua din trupul vostru inima cea de piatră și vă voi da inimă de carne. *Pune-voi înăuntrul vostru Duhul Meu*..." (36,26-27). Este vestită o *re-creație*, o *renaștere spirituală*. Este prezentă și tema stropirii cu apă *curată* ce *curățește* de orice întinăciune (v. 25).
>
> 3. Viziunea este, în cele din urmă, o grandioasă metaforă a *învierii finale*: „energia vitală care se întoarce devine, în analogie cu creația, o suflare de viață care este insuflată morților (*nphṯ* ca în *Facerea* 2,7) și *îi face să trăiască* (*ḥjh* pi. v. 5.6.9.10.14)[19]"; cu repetarea insistentă a verbului *a trăi*, fragmentul profetic accentuează viața re-creată prin acțiunea *Suflării* lui Dumnezeu.

Textul din *Iez* 37,1-14 ne dă, așadar, ideea unei *re-creații foarte complexe*. Dumnezeu redă speranță poporului, afirmând: *„vă voi face să trăiți din nou"*. Se face aluzie la renașterea națională. Această promisiune este urmată de una ulterioară: este vorba despre renașterea spirituală, deja prevestită în *Iez* 36,26 cu tema *inimii noi* și a *duhului nou*[20] pe care Domnul le va da poporului său. În ultimele versete, iată o ultimă promisiune nemaiauzită: „Veți ști că eu sunt Domnul, când *voi deschide mormintele voastre* și *vă voi scoate* pe voi, poporul Meu, *din mormintele voastre*. Și *voi pune în voi Duhul Meu* și *veți învia*; vă voi așeza în țara voastră. Veți ști că eu sunt Domnul...» (vv. 13-14). Puternica afirmație de la final – *am zis aceasta și am făcut* – încheie marea viziune profetică. Duhul lui Dumnezeu nu este activ doar la prima creație, ci este prezent și este activ și în a doua creație. Este un text de mare speranță, de vreme ce „destinul trupului este învierea: ultima venire, în el, a Suflării de viață care vine de la Dumnezeu"[21]. Duhul lui Dumnezeu dă viață acolo unde nu mai este nicio speranță, unde totul este mort. Dumnezeu vrea să pună propria sa viață în inima credincioșilor săi. Și o va face revărsând Duhul său, pentru ca cel credincios să poată trăi o viață după inima lui Dumnezeu.

## Duhul lui Yhwh asupra lui Mesia

Alături de expresia *„Duhul lui Dumnezeu"* mai este și cea de *„Duhul lui Yhwh"*. Facem referire aici la trei versete din profetul Isaia în care apare această expresie. Odată cu apariția monarhiei *ruaḥ* Yhwh este văzut ca «un dar constant făcut unsului lui Jahwe, care îi conferă capacități deosebite și reprezintă un mod de „a fi cu" Jahwe. „[...] În vestirile de mântuire exiliare și post-exiliare, *ruaḥ* are un loc fix, e nelipsit între

[19] E. Jenni et alii, *Dizionario teologico dell'Antico Testamento*, vol. II, col. 663.

[20] Cf. *Iez* 11,19 ; 18,31.

[21] P. Coda, „Il soffio della vita. Tra Dio, l'uomo e il cosmo", p. 150.

calitățile regelui mesianic[22]". În trei fragmente din cartea profetică, expresia ebraică רוּחַ־יְהוָה, *ruaḥ YHWH*, redată în greacă prin πνεῦμα τοῦ θεοῦ sau cu πνεῦμα κυρίου, se referă la regele mesianic promis.

**a. Mlădița lui Iesei (Is 11,1-10)**

În capitolul 11 al cărții lui Isaia se vorbește despre o mlădiță care va răsări din tulpina lui Iesei:

*O Mlădiță va ieși din tulpina lui Iesei*
și *un Lăstar din rădăcinile lui va da.*
Și *Se va odihni peste El Duhul lui Dumnezeu,*
*duhul* înțelepciunii și *al* înțelegerii,
*duhul sfatului* și *al tăriei,*
*duhul cunoștinței* și *al bunei-credințe.*
Și-*L va umple pe El duhul temerii de Dumnezeu.*
Și *va judeca nu după* înfățișarea *cea din afară*
și *nici nu va da hotărârea Sa după cele ce se zvonesc,*
*Ci va judeca pe cei săraci întru dreptate*
și *după lege va mustra pe sărmanii din* țară.
*Pe cel aprig îl va bate cu toiagul gurii Lui*
și *cu suflarea buzelor Lui va omorî pe cel fără de lege.*
*Dreptatea va fi ca o cingătoare pentru rărunchii Lui*
și *credincioșia ca un brâu pentru coapsele Lui.*
*Atunci lupul va locui laolaltă cu mielul*
și *leopardul se va culca lângă căprioară;*
și *vițelul* și *puiul de leu vor mânca împreună*
și *un copil îi va paște.*
*Juninca se va duce la păscut împreună cu ursoaica*
și *puii lor vor sălășlui la un loc,*
*iar leul ca* și *boul va mânca paie;*
*Pruncul de* țâță *se va juca lângă culcușul viperei*
și *în vizuina* șarpelui *otrăvitor copilul abia* înțărcat își *va întinde mâna.*
*Nu va fi nici o nenorocire*
și *nici un prăpăd în tot muntele Meu cel sfânt!*
*Că tot pământul este plin de cunoștința* și *de temerea de Dumnezeu,*
*precum marea este umplută de ape!*
Și *în vremea aceea, Mlădița cea din rădăcina lui Iesei, va fi ca un steag pentru popoare;*
*pe Ea o vor căuta neamurile* și *sălașul Ei va fi plin de slavă.*

Capitolul începe cu o imagine din regnul vegetal: o mlădiță, un vlăstar ieșit din tulpina uscată, din rădăcina lui Iesei. Autorul folosește rădăcina *nezer* pentru a indica mlădița care înflorește din rădăcina unui ciot uscat: casa lui David. Din statică, imaginea devine dinamică, datorită trecerii vântului. Asupra mlădiței bate vântul din deșert venind din patru direcții. Mlădița se află în centru între cele patru puncte cardinale. De patru ori este repetat acest cuvânt: *ruah*, suflarea vântului. Autorul biblic se joacă în continuu cu largul câmp semantic al termenului *ruah* care indică vântul dar și Duhul:

[22] E. Jenni et alii, *Dizionario teologico dell'Antico Testamento*, vol. II, col. 674-675.

Și *Se va odihni peste El Duhul lui Dumnezeu,*
*duhul* înțelepciunii și *al* înțelegerii,
*duhul sfatului* și *al tăriei,*
*duhul cunoștinței* și *al bunei-credințe.*

Asupra lăstarului, care indică metaforic descendentul davidic promis, se va așeza *ruah* YHWH, vântul lui Dumnezeu, duhul Domnului: un ruah de înțelepciune și de înțelegere, de sfat și de tărie, de cunoaștere și de teamă de Domnul. Nu este vorba, așadar, de vânt ca fenomen natural; se face trecerea la un limbaj metaforic: cuvântul *ruah* indică aici duhul lui Yhwh. Tulpina moartă este cea a lui Iesei, iar mlădița este Mesia, o mlădiță de viață care se naște dintr-o lume moartă. Vlăstarul iese printr-un miracol al Dumnezeului lui Israel. Din acest text putem deduce că, în Biblie, imaginea mlădiței este o imagine mesianică. În *Is* 4,2 profetul afirmă: „În *ziua aceea* se va arăta *mlădița Domnului* [צֶמַח יְהוָה] *în podoabă și în slavă și roadele pământului în mărire și în cinste pentru aceia din Israel care vor fi scăpa"*. Zaharia va da lui Mesia tocmai acest nume de *mlădiță, odraslă*: «iată*, eu voi trimite pe servul meu Odraslă*» (*Zah* 3, 8); «*Așa grăiește Domnul Savaot: Iată un om care va fi chemat Odraslă: acesta va odrăsli și va zidi templul Domnului* » (*Zah* 6, 12).

Duhul va da tinerei mlădițe, odraslei, daruri. Primul dintre acestea este *hochma*, adică înțelepciunea: Mesia este acela care va reuși să pătrundă sensul profund al realității. Al doilea dar este *binah*, înțelegerea, adică capacitatea de a citi realitățile. Înțelepciunea este acea capacitate care permite a ține împreună lucrurile, a găsi și a gusta rostul lucrurilor și a ști să-l comunici, în timp ce înțelegerea este capacitatea de a pătrunde dincolo de suprafața realității și a-i descoperi mișcările ascunse.

Un alt dar este *ezah*, planul sau sfatul. Acest dar ne permite să înțelegem planul lui Dumnezeu; cel care primește un asemenea dar reușește să înțeleagă încotro conduce Dumnezeu. Este un termen fundamental în cartea lui Iov, căruia îi este revelat *ezah* al lui Dumnezeu.

Apoi este *geburah*, tăria. G*ibbor* este eroul prin excelență. Darul tăriei ne permite să înfruntăm lupta vieții, bătăliile existenței umane. Duhul ajută în luptă, dăruind darul tăriei în marile lupte personale și în cele ale omenirii. Acestor daruri li se adaugă *daat*, adică cunoașterea; termenul derivă din rădăcina *jada* care indică cunoașterea biblică: o cunoaștere deplină și totală. Cunoaștem nu doar cu înțelegerea, ci și cu pasiunea. De fapt, adevărata cunoaștere presupune pasiunea.

Ultimul dar pe care duhul îl oferă mlădiței lui Iesei este teama de Domnul. A se teme, în limbaj biblic, nu înseamnă a-i fi frică. Frica este un defect. Teama, în schimb, este o virtute, este respectul față de măreția lui Dumnezeu. Rămânem uimiți în fața unei persoane cu atâtea daruri. Măreția este una dintre caracteristicile lui Dumnezeu. Teama și iubirea sunt două realități pe care Biblia le prezintă intim legate.

Textul lui Isaia vorbește despre șase daruri: asupra lui Mesia coboară plinătatea înțelepciunii și a înțelegerii, a sfatului, adică a planului lui Dumnezeu și a tăriei, a cu-

noașterii care este iubire și a temerii care înseamnă respect plin de iubire. În tradiția creștină se vorbește, însă, despre șapte daruri ale Duhului.

În traducerea greacă a celor LXX, urmată apoi de cea latină din Vulgata, termenul ebraic *yr'ah* este redat, în v. 2, cu εὐσέβεια, *evlavie*. Cuvântul corespunzător grec, φόβος, nu putea reda pe deplin seminificația din ebraică, de aceea traducătorul preferă să folosească aici termenul *evlavie*. În versetul următor (*Is* 11,3) traducătorul redă expresia ebraică *teama de Domnul* cu locuțiunea πνεῦμα φόβου θεου, *duhul temerii de Dumnezeu*, pe care Ieronim o redă în latină cu *spiritus timoris Domini*. Cele *șase* daruri din textul ebraic devin *șapte* în Septuaginta și în Vulgata, de vreme ce termenul ebraic, *yr'h*, este redat cu *evlavie* și *teamă*. Aceste daruri ale Duhului – care vor coborî asupra lui Mesia ce va veni – sunt acele daruri concrete necesare regelui în arta de a guverna. Aceste daruri îmbogățesc figura lui Mesia. În Septuaginta cele șase daruri au devenit șapte pentru a exprima încă mai evident plinătatea darurilor Duhului care se vor revărsa asupra lui Mesia.

Primind duhul lui Yhwh, deja promis Judecătorilor și Regilor lui Israel, mlădița lui Iesei va poseda înțelepciunea și înțelegerea, sfatul și tăria, calități care îi fac pe regi să fie drepți. Mesia va fi noul Solomon, îmbrăcat în dreptate și fidelitate[23]. Oracolul din *Is* 11,1 prezintă pe descendentul mesianic al lui David ca pe acela asupra căruia se va coborî Duhul Domnului și, totodată, ca pe acela care va da naștere în jurul lui unei atmosfere de teamă de Dumnezeu. El va face poporul să trăiască în cunoașterea lui Dumnezeu. Prin Duhul, el va creea un mediu vital[24].

### b. Duhul asupra Slujitorului lui Yhwh

În Isaia, Duhul, însă, odihnește asupra Slujitorului lui Yhwh, ales și iubit de Domnul: „*Iată Sluga Mea, pe care o sprijin, Alesul Meu, întru Care binevoiește sufletul Meu. Pus-am peste El Duhul Meu și El va propovădui popoarelor legea Me"*» (*Is* 42,1). Slujitorul este un personaj misterios, dar *Targum* din Isaia, atribuie oracolul persoanei lui Mesia[25]: „*Iată Sluga Mea, Mesia..."*. Evanghelistul Matei va aplica textul din Isaia cu referire la Isus din Nazaret. Recunoscut ca Fiu al lui David, ca Domn al Sabatului, evanghelistul îl prezintă ca fiind Slujitorul asupra căruia se revarsă plinătatea Duhului Domnului:

> 9. Și trecând de acolo, a venit în sinagoga lor. 10. Și iată un om având mâna uscată. Și L-au întrebat, zicând: Cade-se, oare, a vindeca sâmbăta? Ca să-L învinuiască. 11. El le-a zis: Cine va fi între voi omul care va avea o oaie și, de va cădea ea sâmbăta în groapă, nu o va apuca și o va scoate? 12. Cu cât se deosebește omul de oaie! De aceea se cade a face bine sâmbăta. 13. Atunci i-a zis omului: Întinde mâna ta. El a întins-o și s-a făcut sănătoasă ca și cealaltă. 14. Și ieșind, fariseii s-au sfătuit împotriva Lui cum să-L piardă. 15. Iisus însă,

[23] Cf. Anne-Marie Pelletier, *Le livre d'Isaïe ou L'histoire au prisme de la prophétie*, vol. 151, coll. *Lire la Bible*, Les Éd. du Cerf: Médiaspaul, Paris, 2008, p. 51.

[24] Cf. J. Galot, *L'Esprit Saint, personne de communion*, p. 85.

[25] A.-M. Pelletier, *Le livre d'Isaïe ou L'histoire au prisme de la prophétie*, vol. 151, p. 107.

cunoscându-i, S-a dus de acolo. Și mulți au venit după El și i-a vindecat pe toți. 16.Dar le-a poruncit ca să nu-L dea în vileag, 17. Ca să se împlinească ceea ce s-a spus prin Isaia proorocul, care zice:18. „Iată Fiul Meu pe Care L-am ales, iubitul Meu întru Care a binevoit sufletul Meu; pune-voi Duhul Meu peste El și judecată neamurilor va vesti.19. Nu se va certa, nici nu va striga, nu va auzi nimeni, pe ulițe, glasul Lui. 20. Trestie strivită nu va frânge și feștilă fumegândă nu va stinge, până ce nu va scoate, spre biruință, judecata. 21. Și în numele Lui vor nădăjdui neamurile". (Cf. Mt 12,18-23)

În primul verset din capitolul 61, într-un pasaj atribuit lui Trito-Isaia, un personaj misterios ia cuvântul, personal, afirmând:

*„Duhul Domnului este peste Mine, că Domnul M-a uns* să *binevestesc* săracilor, M-a trimis să vindec pe cei cu inima zdrobită, să propovăduiesc celor *robiți slobozire* și *celor prinși în război libertat".*

Începutul versetului în limba ebraică sună astfel: רוּחַ אֲדֹנָי יְהוִה עָלָי: „Duhul Domnului Yhwh este peste mine". Limba greacă a simplificat traducând: πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ. Cel care vorbește se prezintă ca un om care a primit ungerea: el este, așadar, Unsul, *mâshîaḥ*. Identitatea Slujitorului este așadar precizată, el fiind Unsul lui Yhwh. Pentru că a primit această ungere regală, el primește sarcina de a-i mângâia pe cei sărmani din Sion. Textul din *Is* 61 are o puternică rezonanță mesianică și cristologică[26]. Locuțiunea isaiană în limba greacă, πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ἐμέ, se regăsește – ca unică legătură textuală cu alte fragmente biblice – în *Lc* 4,16-21. Iisus este acela care își atribuie textul profetic, pe care tocmai îl citise în sinagoga din Nazaret:

14. Și S-a întors Iisus în puterea Duhului în Galileea și a ieșit vestea despre El în toată împrejurimea. 15. Și învăța în sinagogile lor, slăvit fiind de toți. 16. Și a venit în Nazaret, unde fusese crescut, și, după obiceiul Său, a intrat în ziua sâmbetei în sinagogă și S-a sculat să citească. 17.Și I s-a dat cartea proorocului Isaia. Și, deschizând El cartea, a găsit locul unde era scris:18. „Duhul Domnului este peste Mine, pentru care M-a uns să binevestesc săracilor; M-a trimis să vindec pe cei zdrobiți cu inima; să propovăduiesc robilor dezrobirea și celor orbi vederea; să slobozesc pe cei apăsați,19. Și să vestesc anul plăcut Domnului». 20. Și închizând cartea și dând-o slujitorului, a șezut, iar ochii tuturor erau ațintiți asupra Lui. 21. Și El a început a zice către ei: Astăzi s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre.

Sfântul Vasile va dedica un paragraf foarte frumos al Tratatului său prezenței Duhului în viața și în lucrarea lui Iisus, afirmând că „totul s-a făcut prin Duhul" și că „orice lucrare [a lui Hristos] se împlinește cu ajutorul Duhului[27]".

## Duhul Sfințeniei

În epoca târzie, conceptul de *ruaḥ* devine un concept teologic, care nu mai indică un act specific lui Dumnezeu, ci adesea înseamnă pur și simplu „*Dumnezeu"*. Tocmai

[26] A.-M. Pelletier, *Le livre d'Isaïe ou L'histoire au prisme de la prophétie*, vol. 151, pp. 163-164.

[27] Basilio di Cesarea, *Lo spirito santo*, vol. 106, p. 143.

în acest punct ajungem la expresia: *Duhul Sfințeniei*[28]. Expresia este foarte rară în Biblie: celor trei ocurențe ebraice din Textul Masoretic (*Is* 63,10.11; *Sal* 51,13), li se adaugă alte două în greaca din Septuaginta (*Înț* 1,5; 9,17). Să trecem în revistă aceste cinci fragmente biblice.

Profetul Isaia repetă, chiar de două ori, expresia în acuzativ „תְּ֣רוּחַ קָדְשֽׁוֹ", *Duhul său cel sfânt*:

> „Dar ei s-au răzvrătit și au amărât *Duhul Lui cel sfânt*, din care pricină El S-a făcut împotrivitorul lor și s-a războit împotriva lor. Atunci ei și-au adus aminte de vremurile trecute, de sluga Sa Moise: Unde este Cel ce a scos din mare pe păstorul și turma Sa? Unde este Cel ce a pus în mijlocul ei *Duhul Său cel sfânt*? (*Is* 63,10-11)".

Poporul a întristat Duhul cel sfânt al Domnului, care s-a îndepărtat de ei. Amintirea Israeliților, care au fost necredincioși, aduce aminte de zilele de odinioară și ridică întrebarea: „*unde este Acela care a așezat în Moise Duhul său cel sfânt?"* La baza acestui text este conștientizarea prezenței Duhului în oamenii aleși de Dumnezeu pentru a vorbi poporului, adică profeții. Duhul Sfânt este principiul profeției și susține oameni mari precum Moise. Figură a slujitorului fidel și a păstorului poporului, Moise a traversat de două ori apele morții: apele fluviului Nil la începutul existenței sale umane, apoi apele Mării Roșii, la conducerea unui popor generat pentru libertate. Domnul a așezat asupra lui Moise Duhul său Sfânt (cf. *Nm* 11,17,25,26ș29). Pasajul din Trito-Isaia pare să vestească un nou Moise, un Mesia care, în puterea Duhului, ne va face să traversăm apele morții păcatului[29].

În *Psalmul* 50, un psalm penitențial atribuit lui David, cel care se roagă la v. 13 înalță către Dumnezeu această rugăminte: „Nu mă lepăda *de la fața Ta* și *Duhul Tău cel sfânt* nu-l lua de la mine".

David, Mesia lui Dumnezeu, în acest psalm în care își mărturisește păcatul, îl roagă pe Dumnezeu ca să nu fie lipsit de unul dintre darurile cele mai prețioase, pe care Domnul le-a dat celui consacrat al său: duhul său cel sfânt. Acestea sunt cele trei citate din Biblia ebraică.

Să ne îndreptăm atenția acum spre cele două ocurențe în limba greacă în cartea Înțelepciunii. Prima este situată la începutul lucrării, în *Înț* 1,5. Pentru a contextualiza mai bine fragmentul, este necesar să citim și versetul care îl precede:

> Înțelepciunea nu pătrunde în sufletul viclean și nu sălășluiește în trupul supus păcatului. *Duhul cel Sfânt*, povățuitorul oamenilor, fuge de vicleșug, Se depărtează de mințile fără de pricepere și Se dă în lături când se apropie fărădelegea (*Înț* 1,4-5).

Spre deosebire de textele precedente, autorul vorbește aici despre *Duhul Sfânt*. Putem remarca o gradualitate în descrierea realităților care îl îndepărtează pe *Duhul Sfânt*: el, care îl povățuiește pe om, fuge de vicleșug și înșelăciune, se ține departe de minții fără pricepere și se dă în lături când se apropie fărădelegea. Apoi, fragmentul

[28] E. Jenni et alii, *Dizionario teologico dell'Antico Testamento*, vol. II, col. 677.

[29] A.-M. Pelletier, *Le livre d'Isaïe ou L'histoire au prisme de la prophétie*, vol. 151, pp. 170-171.

din Cartea Înțelepciunii pune în paralel două realități, prezentate cu un puternic caracter personal: *Înțelepciunea* și *Duhul Sfânt*. Este sugerată și o legătură, pe care mai apoi evanghelistul Ioan o va face explicită: *Duhul Sfânt* este totodată *Duhul adevărului*, de vreme ce fuge de orice fel de înșelăciune. În *Duhul Sfânt*, manifestarea divinului este și o manifestare a adevărului.

Ultima ocurență o găsim în *Înț* 9,17. Capitolul nouă al cărții redă marea invocație a lui Solomon pentru a obține Înțelepciunea care coboară din cerurile sfinte, de la tronul glorios al lui Dumnezeu (cf. v. 10). La v. 17 se pune această întrebare: „Cine a cunoscut *voința Ta*, dacă Tu nu i-ai dat *înțelepciune* și dacă nu i-ai trimis de sus *Duhul Tău cel Sfânt*?". Și în acest pasaj se poate remarca paralelismul dintre *Înțeleciune* și *Duh Sfânt* și așezarea diferită a adjectivului *sfânt*, plasat înaintea substantivului (τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα). Sfântul Duh este trimis de la Dumnezeu, vine de sus. Expresia ebraică *Duh al Sfințeniei*, pe care am comentat-o mai sus, este tradusă din Septuaginta cu locuțiunea „τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον" (*Ps* 50, 12; *Is* 63, 10.11), creând astfel „o expresie lingvistică cu totul a sa și nouă"[30]. Luca va folosi aceeași locuțiune pentru a descrie, în momentul botezului, coborârea *Duhului Sfânt* asupra lui Iisus, sub chip de porumbel (*Lc* 3, 22). În Ioan, aceeași expresie este folosită pentru a-l defini pe Mângâietor:

Dar Mângâietorul, *Duhul Sfânt*, pe Care-L va trimite Tatăl, în Numele Meu, acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus Eu (*In* 14,26).

În Ioan, Duhul este și *Duhul adevărului*, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, o locuțiune tipic ioaneică (cf. 14,17; 15,26; 16,13). Sfântul Vasile, în Tratatul său, va face referință în repetate rânduri la textele ioaneice, vorbind despre *Duhul adevărului*: „Și suflare din gura lui Dumnezeu este „Duhul adevărului, care purcede de la Tatăl"[31].

## Duhul în lumea iudaică în epoca lui Iisus Hristos

Iudaismul se naște odată cu reforma lui Esdra-Neemia (secolul 5 î.Hr.); în iudaismul târziu, în timpul epocii lui Iisus, era o realitate religioasă și culturală foarte diversificată. Putem deosebi diferite curente, precum cel rabinic (tendință fariseică), sapiențial, apocaliptic.

Se poate face, de asemenea, distincția dintre iudaismul elenistic din Diaspora, în particular iudaismul alexandrin, și iudaismul palestinian (de limbă ebraică/aramaică), chiar dacă elenismul a pătruns și în acest ambient, iar diferite tendințe referitoare la evoluția conceptului de *Ruah* sunt comune ambelor direcții. O diviziune între scrierile din limbă greacă și cele din limbă ebraică/aramaică este mai degrabă relativă, nu numai din motivele tocmai amintite, ci și pentru că diferite scrieri în limbă ebraică precum Sirah/Ecleziasticul sau 1 Macabei au fost transmise în traducere greacă și cuprinse în Biblia greacă și nu în cea ebraică.

---

[30] Și în latină s-a inventat un neologism special, *spiritus sanctus*, nu mai puțin original decât expresia greacă. Cf. articolul «π μ », *Grande lessico del Nuovo Testamento*, vol. X, col. 788.

[31] Basilio di Cesarea, *Lo spirito santo*, vol. 106, p. 140.

Mărturii importante referitoare la tematica noastră: pentru iudaismul elenistic din Alexandria: traducerea greacă a Bibliei (Septuaginta) în jurul secolului 2 î.Hr.; Cartea Înțelepciunii lui Solomon (în jurul anului 50 î.Hr.), filosoful Filon din Alexandria, contemporanul lui Iisus;pentru iudaismul palestinian: *Targumin* (traducerea aramaică, făcută de sinagogă, a textelor Bibliei ebraice), *Mishnah* (care conține tradiții rabinice anterioare anului 70 d.Hr.).

O mărturie esențială o reprezintă documentele sectei eseniene din Qumran.

În cele din urmă, lectura iudaică inter-testamentară, extra biblică (pseudepigrafele sau apocrifele Vechiului Testament), precum cartea lui Enoh (1 En = Enoh etiopian), cartea Jubileelor, 4 Esdra, Testamentul celor 12 Patriarhi, Odele lui Solomon…

Nu e cazul să ne oprim asupra particularităților fiecărei cărți în parte sau a fiecărui mediu. Voi pune în lumină câteva tendințe, adesea comune mediului ebraic și elenistic, deoarece constituie terenul cultural în care se nasc scrierile Noului Testament.

O observație preliminară: *grosso modo* iudaismul menține câmpul semantic bogat al cuvântului *ruah*, chiar dacă cu accentuări diferite: sensul material de vânt, suflare; cel psihologic de suflet, sentimente, voință, intelect.

Un exemplu paradigmatic: traducerea greacă a Septuagintei pentru a reda multiplicitatea semnificațiilor termenului de *ruah* folosește de obicei cuvântul *pneuma* (în proporție de două treimi), dar pentru a respecta varietatea semnificațiilor poate să traducă *ruah* și cu alte cuvinte precum *anemos* (= vânt), *pnoē* (=suflare), *thymos* (=mânie). Cu referire la Dumnezeu, Septuaginta folosește mereu termenul *pneuma* (duh) și traduce „*ruah JHWH/Elohim*" cu „duhul lui Dumnezeu", „duhul Domnului" sau și "duhul dumnezeiesc" (de 5 ori).

Se generalizează expresia „duh sfânt", care este rară în Biblia ebraică. La Qumran și în rabinism este mai uzuală formularea „duhul sfințeniei (tale)".

Se întărește legătura dintre duhul dumnezeiesc și darul vieții, atât pentru că *pneuma* este uneori sinonim cu *nᵉšāmā* (suflare de viață) și cu *nefeš* (centru interior al forței vitale a omului), cât și din cauza influenței folosofiei grecești populare (stoicismul): *pneuma*, sufletul lumii care dă viață omului.

Devine comună și relația dintre duhul lui Dumnezeu și cuvântul profeților, al hagiografilor și al marilor personalități ale Bibliei, tocmai în convingerea că Scriptura este „inspirată". În textele rabinice este curentă introducere la o citare biblică: „*Ruah* de sfințenie a spus…". Și aceasta într-o epocă în care convingerea generală (cu câteva excepții) este că nu mai există profeți actuali, așadar Duhul inspirator (cf. 1 Mac 9,27) este absent.

O tendință caracteristică în iudaism este personificarea atributelor dumnezeiești. O observăm limpede în lectura sapiențială cu referire la înțelepciune. Pildele lui Solomon 8,22 și apoi Ecclesiastul 24 vorbesc despre înțelepciunea născută din Dumnezeu înainte de creație, și apoi descriu rolul ei în creație și în istoria mântuirii. Aceste texte vor influența învățătura despre înțelepciune în cartea omonimă (apoi și In 1, Col 1,15-20). Astfel Înțelepciunea lui Solomon 7,22-23 descrie natura înțe-

lepciunii: „În ea (înțelepciunea) se află un duh de înțelegere, sfânt, fără pereche, cu multe laturi, nepământesc, ager, pătrunzător, neîntinat, preaînțelept, fără de patimă, iubitor de bine, ascuțit, neoprit, binefăcător, iubitor de oameni, neclintit, temeinic, netulburat, atotputernic, atotveghetor și răzbătând prin toate duhurile istețe, curate și oricât de subțiri". În această descriere, înțelepciunea se manifestă ca Duh căruia i se atribuie 21 de calități: numărul perfect (3x7). Este evident limbajul stoicismului (nepământesc, pătrunzător, ager…). Este ca un schimb de roluri între înțelepciune și duhul lui Dumnezeu. Pe de o parte, înțelepciunea asumă aspecte tipice pentru Ruah dumnezeiesc precum puterea (Înț 7,25: „ea este revărsarea puterii lui Dumnezeu"). Pe de altă parte, nu lipsesc textele în care Pneuma este identificată cu înțelepciune: așa ca Înț 1,4-5: „Înțelepciunea nu intră într-un suflet care săvârșește răul … duhul sfânt, care ne învață toate fuge de orice înșelăciune" (să remarcăm paralelismul dintre înțelepciune și duhul sfânt). În Înț 1,7, funcția duhului Domnului corespunde celei a înțelepciunii: „Duhul Domnului umple pământul și ține laolaltă toate lucrurile". În Înț 7,7 folosește expresia „duhul înțelepciunii". Cu alte cuvinte, Duhul lui Dumnezeu capătă trăsături sapiențiale, un chip sofianic; nu mai este doar sinonim cu forța pe care Dumnezeu o dăruiește pentru o misiune, dar Duhul se identifică cu o lumină dăruită pentru a cunoaște Revelația dumnezeiască, a pătrunde Taina lui Dumnezeu și a cunoaște voința Sa (cf. Înț 9,17). Această nouă concepție înțelepciunea sofianică a duhului lui Dumnezeu este prezentă și la Filon din Alexandria, care definește Duhul lui Dumnezeu în acești termeni: „Prin Duhul lui Dumnezeu se înțelege într-o primă accepțiune curentul de aer care iese din pământ... Dar într-o a doua accepțiune (se înțelege), știința pură la care participă fiecare înțelept". Prin „știința pură" el înțelege Duhul dumnezeiesc care constă în înțelepciune, înțelegere și știință[32]. Apare și aici caracterul sapiențial al duhului lui Dumnezeu.

Dată fiind legătura strânsă dintre duhul lui Dumnezeu și înțelepciune, personificarea acesteia din urmă duce și la personificarea duhului, în sensul că duhul lui Dumnezeu reprezintă un aspect personificat al unicului Dumnezeu, un mod de a se revela.

Chiar dacă terminologia și anumite concepte ale duhului sfânt sunt luate din cultura greacă, în particular din stoicism, nu trebuie să uităm marile diferențe: pentru greci, duhul, chiar dacă este un element deosebit de subtil, rămâne totuși un element material care aparține acestei lumi; este imanent lumii al cărui suflet este, fiind și legătura de coeziune a lumii, pe care el o pătrunde în toate părțile ei. În iudaism, duhul vine de la Dumnezeu care nu este din această lume; este, așadar, o realitate spirituală care își are originea în Transcendent, extern lumii, diferit de ceea ce el pătrunde și umple de viață. Concepția sapiențială despre duhul lui Dumnezeu în relație cu universul o va influența pe cea creștină; dar personificarea acestuia nu va duce la iden-

[32] Filón de Alejandría, *De gigantibus; Quod Deus sit immutabilis*, vol. 7-8, coll. *Les œuvres de Philon d'Alexandrie*, trad. André Mosès, Éditions du Cerf, Paris, 1963, pp. 22-27. R. Penna et alii, *Temi teologici della Bibbia*, p. 140.

tificarea sa cu Persoana dumnezeiască a Duhului Sfânt, ci cu Hristos Înviat! (cf. *Col* 1,15-20; *Evr* 1,3).

O personificare diferită a termenului *ruah/pneuma* o avem în domeniul demonologiei/angelologiei, care se dezvoltă mult în literatura apocaliptică și rabinică: vorbim de personificarea unor puteri invizibile care sunt numite „duhuri" bune sau rele. Aceste duhuri sunt în slujba lui Dumnezeu sau a celui rău, se mișcă în atmosferă. În iudaismul târziu, duhurile rele constitue armata Satanei, sunt adversarii lui Dumnezeu și dușmanii omului care vor să-l ducă fie la a păcătui, fie la a-i dăuna trupului sau vieții sale.

Această evoluție a credinței în duhuri bune sau rele se datorează poate influenței iraniene (Zoroastru); dar nu ajunge niciodată la dualismul zoroastrian dintre Dumnezeu și o forță a răului, ca două forțe opuse și egale. În iudaism, Dumnezeu este unic și deține mereu controlul chiar și asupra duhurilor rele.

Un alt sector important de dezvoltare a pneumatologiei este cel al antropologiei și al moralei. Și în acest domeniu, întâlnirea cu categoriile antropologice grecești poate să determine o evoluție a limbajului și a conceptelor, dar nu în mod necesar acestea din urmă: adică poate fi exprimată cu o terminologie greacă o concepție asupra omului care rămâne fundamental biblică. Astfel, termenii duh / suflet / trup (carne) care exprimă, pentru lumea greacă, componentele ființei umane pot exprima, pentru iudeu, nu numai părțile omului, ci un mod de a fi om al omului însuși (mai ales în domeniul moral).

Oricum, se dezvoltă în iudaism ideea că omul este alcătuit din duh și trup. Trupul este pământesc și muritor, în timp ce duhul provine de la Dumnezeu și este nemuritor: de aici se poate naște un oarecare dualism în antropologia rabinică, dar diferit de cel platonic (și gnostic): trupul, pentru că este materie, nu este niciodată considerat rău și disprețuit (ca influență a relatării biblice a creației: „Și Dumnezeu a văzut că toate erau bune") și contrapus duhului/sufletului care este bun.

În domeniul moral se afirmă opoziția nu numai între tendințele bune și rele ale omului, ci și opoziția între duhul lui Dumnezeu și tendințele rele (patimile) din om. Observăm aceasta în literatura sapiențială: „Înțelepciunea nu pătrunde în sufletul *viclean… Duhul cel Sfânt, povățuitorul oamenilor, fuge de vicleșug, Se depărtează de mințile* fără de pricepere și *Se dă în lături când se apropie fărădelegea*" (*Înț* 1,4-5). Să remarcăm funcția educativă care este atribuită duhului lui Dumnezeu: el este înțelepciunea care povățuiește, și desigur că o poate face doar în cazul aceluia care se deschide în fața sa. Sarcina Duhului sfânt sofianic este așezată în relație nu într-atât cu o misiune de îndeplinit, cât cu o creștere spirituală și morală a omului.

Filon din Alexandria este pe aceeași linie: este necesar „*să înceteze a păcătui, pentru ca duhul dumnezeiesc al înțelepciunii să nu plece cu ușurință și să nu se îndepărteze, ci să rămână lung timp alături de noi, precum Moise înțeleptul*" [33]. Rolul său este acela

[33] Filón de Alejandría, *De gigantibus; Quod Deus sit immutabilis*, vol. 7-8, p. 47. R. Penna et alii, *Temi teologici della Bibbia*, p. 143.

de „a-l face mai bun" pe acela care îl posedă; duhul dumnezeiesc este considerat așadar ca un dar al lui Dumnezeu în vederea perfecțiunii morale personale.

Tot în domeniul antropologiei își croiește drum în iudaism un fel de dualism moral care vede nu două tendințe morale opuse în om, ci îl vede pe om ca un câmp de bătălie între două duhuri sau puteri suprafirești în conflict: duhul lui Dumnezeu (al adevărului) și duhul întinăciunii. În funcție de adeziunea sa, i se deschid omului două căi: calea ce duce la viață și la mântuire, și calea ce sfârșește în moarte și pierzanie. Această doctrină este prezentă și la Qumran și este expusă în *Regula comunității* (1QS 3,17-26, e 4): Dumnezeu „*a creat omul ca să stăpânească lumea și a pus* în el două duhuri, ca să meargă înainte primele până la vremea vizitei sale: sunt duhurile adevărului și al minciunii. Din izvorul luminii provin generațiile adevărului și din izvorul întunericului generațiile minciunii".

În 1QS 4,23 doctrina este rezumată în acești termeni: „*Până acum, duhurile adevărului și nedreptății se luptă în inima omului*".

Astfel, documentul descrie apoi căile pe care Dumnezeu i le propune omului: „*Acestea sunt căile lor în lume: să lumineze inima omului, să pună înaintea lui toate căile dreptății și ale adevărului, să introducă în inima sa teama de preceptele lui Dumnezeu; este un duh de umilință, de răbdare…*" (1QS 4,2ss). În aceste ultime expresii, „duhul" este practic sinonim cu „virtute" sau dispoziție a omului: virtutea umilinței ș.a.

Care este relația dintre duhul lui Dumnezeu și Mesia în literatura iudaică extra-biblică? Considerate per ansamblu, mărturiile sunt mai degrabă puține[34] și se leagă de textele mesianice tradiționale precum Is 11,1ss; 61,1ss.

Duhul lui Dumnezeu este dat lui Mesia ca forță care îl face capabil pe viitorul Mesia să își împlinească misiunea, o misiune condiționată de situația socio-politică a epocii, deci nu de puține ori este vorba despre o misiune combativă, distructivă împotriva națiunilor păgâne (Odele lui Solomon, Qumran). În relația cu poporul ales, Duhul îi comunică lui Mesia capacitatea ce îi revine Regelui ideal: a aduna, a conduce poporul, dar și funcția dumnezeiască de a judeca, și darul de a face cunoscute tainele lui Dumnezeu.

*Nu există expresia „ruah/pneuma lui Mesia/Hristos".* Iudaismul cunoaște și textele biblice despre revărsarea duhului lui Dumnezeu asupra întregului popor la sfârșitul veacurilor. Oricum, în afară de Qumran, mărturiile sunt puține[35].

La Qumran se așteaptă de la Duhul lui Dumnezeu la sfârșitul veacurilor o transformare profundă, adică o purificare ce va elimina din comunitate orice duh de pervertire. Dumnezeu va purifica omul „*cu duhul sfințeniei de orice acțiune profană. Se va revărsa asupra lui, precum apele lustrale, duhul adevărului (pentru a-l purifica) de toate urâciunile minciunii și de* întinăciunea *duhului necurat. Astfel, cei drepți vor ajunge la cunoașterea Celui Preaînalt, iar înțelepciunea fiilor cerului îi va învăța comportamentul*

[34] R. Penna et alii, *Temi teologici della Bibbia*, p. 61.

[35] Max-Alain Chevallier, *Souffle de Dieu: le Saint-Esprit dans le Nouveau Testament*, Éditions Beauchesne, Paris, 1978, p. 62.

*desăvârșit. Deoarece Dumnezeu i-a ales pentru un legământ veșnic…*" (1QS 4,21ss). Observăm influența din *Iez* 36,25. Funcția escatologică a duhului trimis de Dumnezeu este în mod esențial de a purifica și de a revela adevărul despre Dumnezeu și voința sa: un ideal de puritate și de cunoaștere, îndrăgit de iudaismul acelei epoci.

De remarcat este faptul că secta din Qumran vede această revărsare eshatologică a Duhului dumnezeiesc ca fiind activă deja anticipat în comunitate, probabil pentru că ea are conștiința faptului că deja trăiește vremurile de pe urmă. Revărsarea actuală a Duhului Sfânt asupra individului se citește în mod special în imnuri: „*Duhul tău sfânt l-ai revărsat asupra mea, ca să nu mă clatin…*" (1QH 7,6); „În puterea Duhului tău Sfânt ai deschis în mine cunoașterea tainei înțelepciunii tale, izvorul puterii tale și fântâna bunăvoinței tale". Duhul lui Dumnezeu este dăruit, așadar, nu numai pentru sarcini extraordinare, ci ca o forță pentru a rezista în fața răului și a face binele. Percepem influența Psalmului 51, unicul text al Bibliei ebraice care vorbește despre o acțiune a Duhului Sfânt ca principiu moral în inima omului, deja în prezent.

## Concluzii

În parcursul biblic, străbătut împreună, am comentat câteva pasaje veterotestamentare, în care se văd înflorind noțiunile de *Duhul lui Dumnezeu, Duhul lui YHWH*, *Duhul Sfințeniei.* Aceste expresii își vor găsi apoi în Noul Testament o plinătate nemaiîntâlnită. Septuaginta – traducere a textelor sacre ale evreilor, realizată pornind din secolul al treilea înainte de Hristos – va traduce termenul de *ruaḥ* cu *pneuma*. Acesta este termenul pe care îl vor folosi apoi autorii Noului Testament pentru a vorbi despre suflarea Duhului asupra lui Iisus și asupra comunității mesianice primare.

A ieșit la lumină marea varietate de semnificații, pe care le putea căpăta cuvântul *ruah/pneuma* în iudaism în epoca Noului Testament, în domeniul cosmic, antropologic, psihologic, moral etc.

Limitându-ne la conceptul teologic al termenului, adică în relație cu Dumnezeu, nu se micșorează complexitatea utilizării sale, dată fiind întrepătrunderea a două culturi, și nu este întotdeauna ușor de înțeles conținutul expresiei „*ruah/ pneuma lui Dumnezeu*".

Utilizarea expresiei folosită în textele ebraice ca „duh de sfințenie" indică Duhul care provine de la Cel Sfânt, Duhul care îl face sfânt pe cel ce îl primește sau doar un comportament moral?

„Duhul înțelepciunii" trebuie înțeles ca genitiv subiectiv (duh care provine de la Înțelepciune), genitiv obiectiv (duh ce comunică înțelepciunea) sau genitiv epexegetic (duh cere se identifică cu înțelepciunea)? Și, în acest ultim caz, este vorba despre o calitate naturală a omului sau despre un dar divin al înțelepciunii?

Funcția, prezentă sau escatologică, atribuită Duhului lui Dumnezeu se multiplică. Nu numai că duhul este pus în relație cu cuvântul dumnezeiesc (funcție profetică) și cu regalitatea (funcție de guvernare, pastorală), nu numai că este dăruit ca forță pentru acțiuni extraordinare, ci primește și un rol de purificator (domeniul moral) și de

revelator (domeniul sapiențial). Sub influența elenistică se întărește funcția sa cosmică de duh care pătrunde totul, dă viață și coeziune la toate. Chiar dacă *ruah/pneuma* poate face trimiterea la puterea cosmică a lui JHWH, aproape niciodată nu este asociată cu actul creator al lui Dumnezeu, așa cum se întâmplă cu Cuvântul (*Fac* 1) sau cu Înțelepciunea (*Pild* 8; *Sir* 24).

Ca în Vechiul Testament, Duhul lui Dumnezeu poate fi un atribut al lui Dumnezeu, mai ales în relație cu puterea dumnezeiască ce intervine în lume. Ca atare, *ruah/pneuma lui Dumnezeu* revelează un aspect al lui Dumnezeu, al acțiunii sale, însă niciodată pe Dumnezeu în sine însuși.

*Ruah/pneuma* dumnezeiască dată omului nu poate fi despărțită de Dumnezeu care o comunică; și deci Duhul rămâne întru totul dependent de unicul Dumnezeu, iar omul care îl primește nu îl va putea considera niciodată proprietate a sa și să devină Dumnezeu; Israel nu îl îndumnezeiește niciodată pe Rege.

Un fenomen răspândit în iudaism este personificarea (ipostazele) atributelor dumnezeiești, precum Cuvântul, Înțelepciunea, Duhul. Fenomenul se explică cel mai bine ca efect al conștiinței puternice a transcendenței lui Dumnezeu, așa încât acțiunea sa este mediată de atribute personificate ale sale, care aici devin agenți și nu doar realități comunicate sau experimentate. Duhul vorbește, revelează, cheamă, asistă.

Dar tocmai din cauza monoteismului sever al credinței în Israel, Duhul Sfânt, chiar dacă este supranatural, expresie a unor calități dumnezeiești, nu poate fi gândit niciodată ca o persoană dumnezeiască ce revelează Ființa comunională a unicului Dumnezeu. În consecință, odată personificat, Duhul, precum Înțelepciunea, este văzut ca și creatură a lui Dumnezeu, nu Dumnezeu însuși.